

Prof. dr. (hp) Rita Šerpytė

Vilniaus universiteto
Religijos studijų ir tyrimų centras
El. paštas: rita.serpytyte@rstc.vu.lt

PRASMĖS „PRARADIMAS“ IR NIHILIZMO „LOGIKA“

Šiuolaikinei filosofijai kelti prasmės bei be-prasmiškumo/prasmės nebuvimo/ prasmės praradimo „problema“ reiškia sykiu kelti nihilizmo klausimą. Šis teiginys aiškiai nukreipia pirmiausia į Nietzsche‘s filosofiją, tačiau sykiu yra užuomina ir į Heideggerį, o tiksliau į tai, kaip ankstyvasis Heideggeris perskaitė Nietzsche‘ę, kaip jis interpretavo Nietzsche‘s nihilizmo „diagnozę“ bei Nietzsche‘s nihilizmo „konceptiją“. Vargu ar kas šiandien imtųsi prieštarauti, jog ne kas kitas, o kaip tik Nietzsche ne tik skelbė nihilizmą kaip epochos (dvasios) negalią, bet ir padarė nihilizmą filosofijos „problema“, konceptualizavo jį. Kitaip tariant Nietzsche‘s dėka apie nihilizmą galime kalbėti ne vien kaip apie moralinį ar kultūrinį fenomeną, bet ieškoti nihilizmo „esmės“, t. y. – filosofinės jo prasmės. Šiuo požiūriu, t. y. Nietzsche‘s vaidmens atžvilgiu, nihilizmo problemai suteikiant filosofinį pavidalą, visa vėlesnė filosofija, pradedant postmodernistais – Derrida, Rorty, Foucault, Deleuze, Vattimo – ir baigiant iškiliu italų filosofu E. Severino, gali būti ir iš esmės yra traktuojama kaip Nietzsche‘s ir Heideggerio mąstymo paraštė. Tačiau kita vertus, visa ši šiuolaikinė filosofija gali būti perskaityta ir kaip rafinuota heidegeriškojo Nietzsche‘s nihilizmo perskaitymo paraštė.

Tuo pirmiausia norima pabrėžti, kad tarp įvairių Nietzsche‘s nihilizmo interpretacijų Heideggerio mąstymas įsirašo ne kaip vieno iš daugybės autorių pozicija, o kaip toks, kuris nukreipia Nietzsche‘s mąstymo perspektyvą nebeatšaukiama linkme.

Tokių svarstymų kontekste klausimas apie paties Heideggerio požiūrį į nihilizmą (o tuo labiau apie paties Heideggerio nihilizmą) gali atrodyti pernelyg ankstyvas. Tačiau kaip tik čia tenka klausti – kas nihilizmas yra Heideggeriui? Ir tai pirmiausia yra klausimas - kaip Heideggeris „perskaitė“ Nietzsche‘s nihilizmą?

„Nihilizmas: *trūksta tikslo; trūksta atsakymo į kodėl; ką reiškia nihilizmas? – kad aukščiausios vertybės nuvertėja*“, – rašė Nietzsche 1988 m. fragmente.

Taigi, Nietzsche‘s nihilizmo „skelbimas“ ir jo nihilizmo „konceptija“ turi ir „savo“ istoriją: ji prasideda 1882 m. ankstyvaisiais fragmentais, kur „Dievo mirties“ skelbimas susiejamas su aukščiausių vertybių nuvertėjimu ir pasiekia apogėjų *Taip Zaratustra kalbėjo* (1883-1885 m.) bei trumpame *Stabų saulėlydžio* (1988 m.) fragmente, pavadintame „Kaip tikras pasaulis tampa pasaka?“ Šiuose tekstuose nihilizmas Nietzsche‘i galiausiai yra *prasmės* nebuvimas.

Tačiau kaip tik dar Heideggeris ir klausė: ką reiškia šitas jokios „prasmės“ nebuvimas Nietzsche'į? Heideggeris taip pat nurodo, kad nuo atsakymo į klausimą, ką ši „prasmė“ reiškia Nietzsche'į priklausys ir nihilizmo esmės supratimas. Heideggeris čia pat ir atsako, jog „prasmė“ reiškia tą patį kaip ir „vertybė“, nes vietoje „beprasmiškumas“ Nietzsche dažnai sako „nuvertėjimas“. Todėl galima sakyti, kad kai išryškėja, jog nėra jokios daiktų tvarkos, prasmės, tad ir vertingumo, pačiam žmogui nebėra kur nuleisti inkaro – jis nebetenka savo veiklos pasaulyje orientyrų. Ir visa tai atsitinka todėl, kad „pagrindinėms gyvenimo vertėms“ vietos ieškoma *anapus* paties gyvenimo. O *anapus*, Nietzsche'į reiškia *Niekyje*.

Europietiška jame nihilizme, o taip pat veikale *Nietzsche I, II* Heideggeris teigia, kad nyčiška suprastas nihilizmas esąs nuoroda ne vien į kultūrinį dekadansą, bet ir į tam tikrą modernaus žmogaus psichologinę būseną. *Wille zur Macht* 12 fragmento II dalyje Nietzsche kalba apie tris momentus, kuriais apibūdinamas nihilizmo kaip psichologinės būsenos „atėjimas“. Komentuodamas šį Nietzsche'is fragmentą *Europietiška jame nihilizme* Heideggeris akcentuoja pirmąjį momentą: pirmiausia nihilizmas kaip psichologinė būseną išstinka dėl tapsmo prasmės praradimo – prasmės, kurios *ten* nebuvo. Toks prasmės „ieškotojas“ „puola dvasioje“, suvokęs kaip tuščiai buvo iššvaistytos jėgos. Tad pirmoji nihilizmo (kaip psichologinės būsenos) „priežastis“ – nusivylimas tapsmo tikslingumu – heidegeriškojoje Nietzsche'is interpretacijoje yra siejama su prasmės kaip be-prasmiškumo savidemaskacine „logika“. Tokią nihilizmo „atėjimo“ pirmąją priežastį atitinkančią savi-demaskacinę „logiką“ savaip įgalina tai, ką Nietzsche-Heideggeris vadina trečiaja nihilizmo „forma“ arba trečiaja nihilizmo kaip psichologinės būsenos „atėjimo“ „priežastimi“: ji yra susijusi su paaiškėjimu, kad *tikrasis pasaulis*, kuris žmogui tarnavo kaip *šito* pasaulio priešata, - neegzistuoja. Jis taip pat buvo sukonstruotas pagal žmogaus psichologinius poreikius. Taigi, heidegeriškojoje Nietzsche'is interpretacijoje netikėjimas metafiziniu pasauliu, kuris užkerta kelią tikėjimui tikroju pasauliu, t. y. pats to „netikėjimo“ pobūdis, atitinka prasmės praradimo kaip savidemaskacijos „logiką“.

Vėlesnė filosofija kaip savaime-suprantamybę įtvirtino nuostatą, kad nihilizmas yra *prasmės* nebuvimas: jis randasi, kai išnyksta įpareigojanti ir guodžianti (raminanti) tradicinių atsakymų į klausimą *kodėl* galia, kai gyvenimo ir būties klausimai generuoja beprasmybės ir absurdiškumo sąlygas.

Tokią nihilizmo „esmės“ traktavimą įgalina heidegeriškoji Nietzsche'is interpretacija. Tačiau tokios formuluotės kaip „aukščiausių vertybių nuvertėjimas“, „transcendencijos išstipimas“, „teologinio mąstymo sekuliarizavimas“, „Dievo mirtis“ – t. y. „prasmės nebuvimas“, jos prarastį nusakantys terminai, - tie, kuriais išreiškiamos ir aprašomos heidegeriška traktuojamo Nietzsche'is nihilizmo „priežastys“ ir „išdavos“, - nukreipia ir į nihilizmą išreiškiantį onto-loginį principą – *imanentiškumą*. Imanentiškumo principu teigiama – „*nėra kitur*“. Taigi heidegeriškoji Nietzsche'is

interpretacija atveria, kad nihilizmas visų pirma konfigūruojasi kaip radikalus *imanentizmas*. Toks nihilizmo „pamatymas“ leidžia nyčiškąją nihilizmo prasmę susieti su dar Jacobi išryškintu nihilizmu: „filosofiniu“ daiktų pasaulio „pradingimu“ arba kantiškąją „Daikto savaime“ kaip mąstymo ribos steigtimi. Iš čia ir nihilizmo „artumas“ transcendentalizmui kaip švietėjiškai *imanentizmo* teorijai, pasak kurios, Heideggerio žodžiais, žmogus „negali įsikurti“ transcendencijoje, bet lygiai taip pat – ir „daiktų pasaulyje“.

Interpretuodamas nyčiškąjį *Wille zur Macht* „principą“ kaip tokią *valią galiai*, kuri yra „valios valia“, t. y. „norėjimas kaip norėjimas savęs pačios“ (Žr. Heidegger, Nietzsche I, II), Heideggeris priartina prie nihilizmo kaip autoreferentiškos „logikos“ ištakų: kūrimas turi esmiškai refleksyvią struktūrą: Dievas/Aš pa(si)stato save, kadangi nėra kito, kuri/ką jis galėtų pa(si)statyti, nėra kito, kuris būtų anapus, už jo, t. y. būtent nėra *kito*. Tad heidegeriškoji Nietzsche'us interpretacija nihilistinių prasmės praradimą ne tik atskleidžia kaip ontologinį/„loginį“ *imanentizmo* pincipą, bet ir įgalina nihilizmą atpažinti kaip autoreferentišką Vakarų mąstymo „logiką“.

Literatūra

1. F. Nietzsche. *Der europäische Nihilismus*. Lenzer Heide, 1987. Milano: Adelphi Edizioni, 2006.
2. F. Nietzsche. *Der Antichrist: Versuch einer Kritik des Christentums*. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1986.
3. F. Nietzsche. *Stabų saulėlydis*. In: F. Nyčė. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1991.
4. F. Nietzsche. *Taip Zaratustra kalbėjo*. In: F. Nyčė. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1991.
5. F. Nietzsche. *Wille zur Macht: eine Aulegung alles Geschehens*. In: F. Nietzsche's Werke: Klassiker Ausgabe. Stuttgart: A. Kröner Verlag, Erg.- Bd., 1921.
6. M. Heidegger. *Nietzsche I, II*. Stuttgart: Günter Neske, 1998.
7. M. Heidegger. *Metafisica e nichilismo*. Genova: Il Melangolo, 2006.